

Közösség és építészet
Műcsarnok Építészeti Nemzeti Szalon
2019

Szöveggyűjtemény

Balázs Mihály építész, egyetemi tanár /// kurátor

Somogyi Krisztina építészeti kritikus, vizuális környezetkutató /// szakértő

Gyarmathy Éva klinikai és nevelés-lélektani szakpszichológus /// szakértő

Tatai Mária építész /// szakértő

I. Balázs Mihály szövegei

A kortárs építészeti tendenciák mindegyikében megfigyelhető egy újszerű törekvés: a közösségi aspektusok egyre erőteljesebb képviselője. Olyan fogalmak jelennek meg a diskurzusban, mint a szolidáris építészet, vagy a participatív tervezés, hangsúlyosan előtérbe kerül a közösség és az építészet viszonyának kérdése.

A kiállításon az új tendenciák közül három egymással összefüggő, jellegében mégis jól elkülöníthető kategóriát emeltünk ki. A közbeszédben gyakran összemosódó kategóriák közötti finom különbségtétel, a fogalomtisztázás a kiállítás egyik fontos célja. Az "építészet és oktatás" teremben a köznevelésben való megjelenés legsikeresebb magyarországi példáit, műhelyeit mutatjuk be. A szellemi önépítés fontosságára hívja fel a figyelmet az alkotó-központú „közösségépítés” gondolatkör, amely itthon és külföldön egyaránt ismert, sikeres művészeti fesztiválokat, közösségi programokat vonultat fel. Végül a "szolidáris építészet" terem elénk tárja a hátrányos helyzetű közösségeket támogató építészeti törekvéseket. Elismertségét tekintve a szolidáris építészet lassan a műépítészet rangjára emelkedik. Ez a szemléletváltás a közelmúltnak bizonyosan az egyik legjelentősebb, de lehet, hogy a legfontosabb mozzanata.

Az egyes termék falain mindhárom kategóriát Magyarországon működő, de esetenként nemzetközi környezetben is megjelenő projektek képei jelenítik meg. Fontosnak tartottuk hangsúlyozni, hogy a bemutatott közösségek, műhelyek, vagy akár alkalmi nyári építőtáborok mellett a témában építészeti alkotások is születnek, ezért egy-egy példát térbeli kiemeléssel hangsúlyoztunk. Ezek tartalmi és megjelenési szempontból átkötnek a Szalon központi kiállító tereiben sorakozó művekhez.

Közösség és építészet

Az ember belső lelki igénye a közösségben való létezés. A közösségépítés azonban önmagában nem elég, az együttműködés folyamatos fenntartására is szükség van. Csányi Vilmos etológus szerint: „*A közösségeket három dolog tartja össze: tagjaik közös akciókat szerveznek, vannak közös hiedelmeik, és közös szociális konstrukciókat alkotnak. Amennyiben ez a három dolog megvan, létrejön egy negyedik – a közösséghez való hűség. Ez így együtt már kultúrát hoz létre.*” Valamilyen módon mind a négy elem kötődik az építéshez,

mint a hely lakhatásra alkalmassá tételének eszközéhez – ennek belátáshoz elég csak a kalákára, mint az egyik legismertebb és egyben legösszetettebb közös tevékenységre gondolni.

A közgondolkodásban és a közbeszédben manapság az építészet rendszerint mint valami magasztos és misztikus szellemi érték jelenik meg, amire a legtöbb ember – annak ellenére, hogy mindennapjainak része – távolságtartással tekint, és ámulattal csodálja utazásai során vagy színes magazinok oldalait lapozgatva. Az internetes keresőoldalak is hasonló értelmezéseket villantanak fel, az építészetet egyfelől a művészetek egyik ágának, másfelől mérnöki tudománynak, diszciplinának beállítva. Ezek az értelmezések a felvilágosodás korában formálódó klasszikus kultúra-fogalom kialakulásából erednek, és közmegegyezésen alapuló használatuk máig fennmaradt, miközben egyre több egyéni értelmezés fogalmazódik meg, a jelentéstartalom látványosan bővül. Anélkül, hogy ezek értékelésébe bonyolódnánk, fogadjuk el, hogy az építészetet minden kor a kultúra részeként definiálja, és mint ilyet, térben és időben változónak tekinti. A változások pedig mára látványosan felgyorsultak, törvényszerűen módosítva az építészetről alkotott fogalmainkat is.

Változások

Ember és környezetének viszonyát ma három drámai változás alakítja: a népességnövekedés, a klímaváltozás és a technológiai forradalom. Három, részben ismert, bár önmagában is igen összetett jelenség. Mindegyik előfordult már a történelemben (akár ismétlődően is), és feltűnése mindig jelentős kultúraváltáshoz vezetett. Gondoljunk csak a jégkorszakot követő életmódváltásra, a letelepedésre, amely a földműves lét alapfeltétele volt, és amely lehetővé tette az előrelátó gondos tervezést, a tartalékok felhalmozását és továbbadását szellemi és anyagi értelemben egyaránt. Ez a váltás vezetett az állandó települések létrejöttéhez is, melyekből kialakultak az első városok, megjelent az építészet, mint a közösségi lét kerete. De ugyanígy kultúraváltást eredményezett az írásbeliség, majd később a könyvnyomtatás, vagy a napjainkban is zajló ipari-technológiai forradalmak sorozata.

A globális szinten megjelenő intenzív népességnövekedés (egyedül az Egyesült Államokban csökkenés) alapvetően átalakította/átalakítja a társadalmakat. Még csak február van, de az online népességszámláló adatai szerint ebben az évben a Föld népessége már eddig több mint tizenhárom millió fővel gyarapodott. Rajtuk, ittélvőkön túl ez az országnyi ember is megélhetést, életteret követel a véges kiterjedésű bioszférában. Az élettér beszűkülése relatív és abszolút értelemben egyaránt realitás. Előbbit a laksűrűség növekedése okozza, utóbbit az éghajlat változása, a kiszáradások vagy épp áradások miatt megszűnő élőhelyek. Az új technológiák a problémák egy részén jótékonyan segíteni tudnak, másutt károkat okoznak, új problémákat generálnak. Beláthatatlan utat vetít előre például a hálózatokon szerveződő virtuális közösségek és az „egyszemélyes közösség” (Csányi) felbukkanásának kérdése.

Az építészet részben okozója, részben elszenvedője ezeknek a változásoknak. Okozója, mert miközben a folyamatosan keletkező új emberi igények kiszolgálása szükségszerű, az építés önmagában káros tevékenység a természet egészére nézve. Európa energiafelhasználásának közel 40%-át az épületek teszik ki, míg a széndioxid-kibocsátás 36%-áért az épített környezet a felelős. Elszenvedője is, hiszen a maga okozta károk enyhítésére egyre inkább lobbierdekek mentén fogalmazódó szabályrendszerek szerint működik ahelyett, hogy saját józan (inherens) logikáját követné. Patrick J. Deneen amerikai politológus professzor

szerint az ideológiák korán túllépve olyan közösségi gondolkodásra lenne szükség, amelyben a jó gyakorlatok, a kultúra újrafelfedezése, a mikroközösségre való támaszkodás tölti be a vezető szerepet. Azt hiszem, a józan ész építészete, ami lassan egy évtizede foglalkoztat, ezzel a gondolatkörrel rokonítható. Meggyőződésem, hogy az építészet – ahogy általában a művészet és a tudomány – klasszikus műveltségen alapuló megközelítésének kizárólagossága mára megszűnt. Új korszakba léptünk, melyben az ember és környezete viszonyát az eddigiektől eltérő logika vezérli. Nyilvánvaló, hogy a világban zajló társadalmi változásoknak építészeti következményei is vannak, ennek három kiemelt részterületét villantja fel az Építészeti Nemzeti Szalon keretében bemutatott kiállítási egység.

Építészet és oktatás: középpontban a gyerekek

A természeti és épített környezet iránti érzékenység és felelősség kialakulásának alapfeltétele az építészet társadalmi megértése. Ideális esetben a célok helyes megfogalmazása és az eszközök hozzárendelése a közösség és az építészek párbeszéd-helyzetet feltételező együttműködésében születik. Az erre való készség kifejlődésének egyik, talán leghatékonyabb módja az építészeti szemléletformáló jelenléte a köznevelésben. Ebben a jelenlétkben a kritikai gondolkodásra való nevelés éppúgy fontos, mint a kreatív képességek fejlesztése, a közös aktivitások. A középpontban a gyerek áll, a maga nyitottságával, kíváncsiságával és jó értelemben vett képzetlenségével. Ez a nyitott helyzet szabad teret enged a felfedezések, a felismerések világának, és örömmel tölti meg a lelket, az így szerzett élmények a megismerés pótolhatatlan eszközei. Végso soron maga az építészet is a megismerésről szól, önmagunk, társadalmi és természeti környezetünk felfedezéséről, formálásáról. Az aktivitás és az élményszerűség ebben a folyamatban különleges jelentőséggel bír.

Közösségépítés: középpontban az alkotó

A közösség itt elsősorban mint alkotói csoport jelenik meg, amely az építést a belső kohézió, a tudatosság, az önazonosság erősítő gyakorlatoként, akcióiként értelmezi, nem tévesztve szem elől a társadalmi hasznosságot sem. Az alkotói közösségek önépítésének, a kísérletezésnek és az iskolateremtésnek kitűnő szellemi műhelyeiről van itt szó, amelyek pozitív hatása a közösségi gondolkodásra megkérdőjelezhetetlen. Különösen szép példája építész és megbízói közösség együttgondolkodásának a kiemelt projektként bemutatott Prezi irodaház, melynek egyedülálló tervezési metódusa, a „be nem fejezett tervezés” önmagában is újszerű.

Az ember belső lelki igénye a közösségben való létezés. A közösségépítés azonban önmagában nem elég, az együttműködés folyamatos fenntartására is szükség van. Csányi Vilmos etológus szerint: „*A közösségeket három dolog tartja össze: tagjaik közös akciókat szerveznek, vannak közös hiedelmeik, és közös szociális konstrukciókat alkotnak. Amennyiben ez a három dolog megvan, létrejön egy negyedik – a közösséghez való hűség. Ez így együtt már kultúrát hoz létre.*” Valamilyen módon mind a négy elem kötődik az építéshez, mint a hely lakhatásra alkalmassá tételének eszközéhez – ennek belátáshoz elég csak a kalákára, mint az egyik legismertebb és egyben legösszetettebb közös tevékenységre gondolni.

Szolidáris építészet: középpontban a felhasználói közösség

Azok az együttműködésre szövetkező csoportok tartoznak ide, melyeknek kiemelt célja egy rászoruló közösség épített környezetének gondozása, javítása, fenntartása. Az építészeti minőség fogalma itt egészen mást takar: a klasszikus értelemben vett építőművészi megközelítés helyett a jóság, helyénvalóság szempontja dominál. Ez a szolidáris építészet kategóriája. Társadalmi érzékenysége okán gyakran szociális építészetként említik – talán a kiállítás keretei alkalmasak a kettős névhasználat megértésére, az árnyalatnyi értelmezési különbségek tisztázására. A szolidáris jelentése inkább „felismerő és együttműködő”, ez pedig nem feltétlenül csak a szociális érzékenységet feltételező kérdések esetén elvárható működési forma. Kétségtelen, hogy az építészetnek számos tudományos és művészeti vonatkozása van. Meggyőződésem szerint az építészet mégsem tudomány, és nem is művészet, hanem az egyéni és a közösségi lét valamennyi formáját átfogó, térben és időben kiterjedt, a szintézis lehetőségét magában hordozó tág kapcsolatrendszer. Az építészetnek, mint szintézis-teremtő erőnek felelőssége és egyben lehetősége a ma egyre erőteljesebben látszó feszültségek enyhítése, az alkalmas élettér megteremtése. E gondolat mentén haladva az építészet szerepe elkerülhetetlenül árnyaltabbá válik. Utat tör magának egy új megközelítés, ami lemond az építészet esztétikai megítélésének elsődlegességéről és a „szerző” feltétlen központi szerepéről, előtérbe helyezve a közösség és az együttműködés gondolatát. Ezt az utat erős empátia jellemzi, útjelzői a mérnöki tudás és a józan ész.

Epilógus

Kétségtelen, hogy az építészetnek számos tudományos és művészeti vonatkozása van. Meggyőződésem szerint az építészet mégsem tudomány, és nem is művészet, hanem az egyéni és a közösségi lét valamennyi formáját átfogó, térben és időben kiterjedt, a szintézis lehetőségét magában hordozó tág kapcsolatrendszer. Az építészetnek, mint szintézis-teremtő erőnek felelőssége és egyben lehetősége a ma egyre erőteljesebben látszó feszültségek enyhítése, az alkalmas élettér megteremtése. E gondolat mentén haladva az építészet szerepe elkerülhetetlenül árnyaltabbá válik. Utat tör magának egy új megközelítés, ami lemond az építészet esztétikai megítélésének elsődlegességéről és a „szerző” feltétlen központi szerepéről, előtérbe helyezve a közösség és az együttműködés gondolatát. Ezt az utat erős empátia jellemzi, útjelzői a mérnöki tudás és a józan ész.

II. Somogyi Krisztina szövegei

Közös térben _ közösség és építészet

Egyediség, különbözőség, másság, különlegesség, sajátosság: a 20. század a sztárok, világcécsok, celebek és a „legek” korszaka. Színészek, sportolók, művészek, tudósok és persze építészek váltak az individuális értékrendű társadalom jelképeivé. Jó ideje nyilvánvaló azonban, hogy ez a korszellem számos negatív jelenséggel is együtt jár mind az egyén, mind a társadalom számára. Az építészetben az individualizmus a mindig újabb stílust, az egyedi látásmódot, a méretbeli rekordokat, a legattraktívabb és szokatlanabb épületeket jelenti. A sok ünnepezt csoda közül azonban több nem vált be a használat során, akár 25 év távlatából sem kedvelt alkotás már. Az építész pedig gyakran magára maradt egyedi víziójával, a nagyközönség idegenkedve és elutasítva szemlélte, amit alkotott. Ebben a kontextusban fontos értékelni azt

az építészeti szemléletet, amely a használói közösségek igényeire, térhasználati szokásaira, tapasztalásaira is figyel és a humán tudományok eredményeire is alapoz. A közösségek iránt elkötelezett építészek átérzik, amit Churchill úgy fogalmazott meg: „Először mi alakítjuk épületeinket, hogy utána azok alakítsanak minket.”

Jól működő (épített)közösséget alakítani nem egyszerű. Nem kisebb és nem könnyebb feladat, mint egy épületet készre tervezni. Az építészek számára az új helyzet nem csak azt jelenti, hogy a nagy és fontos műalkotásra való törekvés helyett a kis léptékű, akár a periférián épülő, szűkebb közösségek számára készített munkák is fontosak. Bár azért ezt is jelenti. És azok, akik ilyen építésben részt vettek, gyakran nagyon élvezték a személyes közelben maradó környezet(át)alakításokat. A komoly váltás az építész szerepben megy végbe. A kreatív párbeszédbe vonható, komplex módon együttműködő, térszakértői szerep megjelenése az igazi újdonság. Ebben a munkában gyakran a folyamatszerűség a jellemző, mert a használói igény a párbeszéd során kerül megfogalmazásra, majd akár a használat során is formálódik, alakul, adaptálásra kerül, ezért az épített teret bizonyos mértékig fel kell készíteni a változás befogadására. A használó ebben a téralakításban az építészre folyamatos partnerként tekint.

Az új közösségek és térhasználati szokások megjelenése mellett a társadalomban továbbra is jelen vannak a már említett egyediségek, sajátosságok, és persze a múlt épületei, a rögzült helyhasználatok, kötődések és identitások is. Ez a sokféleség érték. Nemcsak a változás, de a diverzitás is teret igényel magának. Mindez visszahat a munkahelyek, iskolák, kórházak, könyvtárak, más középületek és közterek működésére és építészetére. Mindezt egy térben elhelyezni komoly kihívás. Lehetőség, de felelősség is. Az új helyzet alapja, hogy mi mindannyian közös térben vagyunk! És ki kell találjuk, hogyan működünk együtt jól, mert a földön az élhető hely egyre kevesebb.

Kezdő lépések _ Építészet és oktatás

Építészet gyerekeknek? Biztosan vannak, akik most felszisszennek, hogy egy ennyire komplex témát nem lehet tanítani gyerekkorban. Pedig vonzó lehetőség direkt kapcsolat létesíteni építészek és gyerekek között. Mivel az épített környezetről való tapasztalás mindig adott – beleszületünk ebbe a helyzetbe –, ezért a fizikai térről gondolkodni is szükséges minden életkorban. Utóbbiban az építészek kompetenciája vitathatatlan. Az épített környezeti nevelés területén ezért három dolgot tartok fontosnak hangsúlyozni (1) az épített környezet állandó, jelentésteli hatását az emberre, (2) a terek és térélmények tudatosításának szükségességét és (3) az építészek aktív szerepét az alakító folyamatokban.

Minden gyereknek van valamilyen tudása környezetéről, annak elemeiről, strukturális logikájáról, hiszen így tanulnak meg tájékozódni először otthon, majd a városban, így ismerik fel a fontos épületeket, a közöttük lévő viszonyokat, jelentéseket, azt hogy hol veszélyes lenni és hol jó találkozni. Kimondva-kimondatlanul értékítéletet is alkot mindenki magában. Kedvenc helyek, emlékezetes vagy vágyott helyszínek, félelmetes vagy megnyugtató téri helyzetek, vonzó és taszító környékek, szépnek és csúnyának gondolt épületek mindenki életében vannak. Épített környezeti attitűdünk lépésről-lépésre alakul. De vajon egy gyerek saját természetes tapasztalásán túl kap-e kellő támogatást ahhoz, hogy felfedezze a kulturális összefüggéseket, a tervezés rejtve maradó logikáit, az építész döntéseinek okait és hatásait, az építés szereplőit és az ökológiai, gazdasági és társadalmi felelősségeket. Ebben szkeptikus vagyok. Fontosnak

gondolom ezért, hogy az épített környezeti nevelés bekerüljön az iskolába, valóságos helyzetben és komplex legyen jelen a közoktatásban.

Sokféle felvetés és gyakorlat él együtt, hogy mit, hol és hogyan érdemes átadni. A rajzolás, különböző léptékű téri modellezés, játékos vagy komoly feladat mellett én a természetes megfigyelésre, a felfedezési vágyra és az építési kedvre támaszkodnék. Elsőként is arra törekednék, hogy a spontán mikro-tér építéseket, a kuckók és rejtekhelyek létrehozásának az örömét, a fakockából, legóból, bármiből való szabad konstruálás élményeit ne öljük ki a gyerekekből. És jobban vigyáznék, hogy azt a megismerési vágyat se irtsuk ki, ami a gyerekszobából a világ felfedezéséig visz.

Az épített környezet, az építészet maga is modell: a világ belakásának módja, az élet téri rögzülése. Meghatározó lehetőség a jövő építésében, hogy a felnövő generációknak nagyobb és átfogóbb tudása, reflektált élménye és felelősségteljesebb szándéka legyen arról, hogy az építészek segítségével hogyan alakítja tovább környezetét.

Teret adni mindenkinek _ Szolidáris építészet

Először is kell csinálni egy asztalt! – az építőtáborokban gyakran elhangzó mondatot Kemes Balázstól hallottam először és azért szeretem, mert jól utal azokra az építészeti tettekre, amelyeket együttműködő vagy szolidáris építészet alatt értek. Asztalt lehet eszkábálni pallókból, téglából, falapból; bármiből, ami helyben található. Ennek a csinálásnak a hangsúlyozása azért fontos, mert visszahelyez az építés valóságába, utal léptékre, adottságra, szükségszerűségekre és a kreatív hozzáállásra is. A szolidáris építészet lényegét a létrehozás folyamata felől tapintom a leginkább. A legfontosabb, hogy az építész nem irodája hűvös magányába vonulva alkot, hanem az építés helyszínén dolgozik. „Házhoz” megy a feladatért, nemcsak fizikai értelemben, hanem szemléletében is a helyiekhez közelít. A szolidáris építészet indíttatása más, mint a hagyományos tervezés során. A klasszikus feladatokon túlra nyújtózik, hiszen az építész gyakran maga programalkotó és építőmester is egyben, munkája gyakran ott indul, hogy megtalálja azokat, akiknek nincsen sem megbízói hatalmuk, sem megfogalmazott víziójuk, csak térben is észlelhető komoly problémájuk.

A 20. század végén, majd a 2010-es évek gazdasági válság idején vált jelenséggé, hogy az építészek elébe mentek egy-egy feladatnak. Egy-egy nehéz helyzetet látván vagy valaminek az égető hiányát érzékelve ők fogalmazták meg a közösség számára az építési igényeket. A pontos, arányos és szükséges feladat az építészeti tervezés kezdő, nulladik foka. Önmagában is elismerendő tevékenység. A világ szegény, katasztrófa sújtotta vidékein iskolák és kórházak készültek el a gazdagabb országokból érkező lelkes építészek és a hozzájuk társuló szervezetek aktivitásából. A helyiekkel összefogva, helyben talált anyagokból, egyszerű szerkezetekkel építkeztek, okos, innovatív megoldásokkal alkottak fontosat.

A személy-környezet összeillés zavarát azonban nem egyszerű oldani. Számos hazai erőfeszítés után ezt biztosan állíthatjuk. Az emberek adaptációs stratégiáit, kötődéseit, a láthatatlan erővonalakat, a biztonságot nyújtó megszokásokat akkor is nehéz alakítani, ha számos humánszakértő támogatja az építész munkáját. Segíteni nem könnyű, gyakran nem is sikerül elég jól. Mert az eredmény nemcsak a fizikai környezet minőségén, hanem a használókon is múlik. Az építészek jelenléte, empátiája, energiája, tudása és türelme nem biztos, hogy elegendő, ha a helyieket nem érinti meg a környezetalakítás, ha nem vonódnak be

a munkába maguk is. A participáció két okból is alapvető. Egyfelől a használó helyi tudása fontos információ, másfelől az építésben való részvétel elköteleződés is, fontos lépés, hogy az új hely szerethető legyen. A szolidáris építészeti jó példái a pontos tervezésen és építésen túl a szociális innováció következtében lettek sikeresek. Ezek azt is üzenik, hogy az épített környezetünket lehet és érdemes alakítani; elérhető, hogy abban méltóbb hely legyen mindenkinek.

III. Gyarmathy Éva szövegei

Közösség a közös térben

Az emberiség megmaradása az ökológiai rendszerek, az egyén, a közösség és a társadalom egyensúlyától függ. A harmonikus együttműködésre törekvés azonban több oldalról is veszélyeztetett. A 21. században az individualizmus csúcsra jár, az emberek, a társadalmak, és népek között hatalmas gazdasági, technikai és kulturális egyenlőtlenségek alakultak ki, és az egyenlőtlenségek növekszenek. Az emberiségnek kevesebb, mint 20%-a használja a Föld természeti forrásainak 80%-át, és sikerült akkora ökológiai lábnyomot taposnia maga körül, hogy globális méretű katasztrófa felé sodródik. A megoldás az ökológiai lábnyom helyett most már a szellemi lábnyomunkat növelni, hogy ne terheljük az fizikai teret.

Az építészetnek hatalmas szerepe van az ökológiai lábnyomunk alakításában, ugyanakkor legalább akkora szerepe van a szellemi lábnyomunk terén is. Az utóbbiban való előrelépés létkérdés.

Közös térben vagyunk, egy elég nagy, atmoszférával és bioszférával is rendelkező kavicsos utazunk együtt a végtelen kozmoszban, és egyelőre nincsen másik bolygónk, hogy átszálljunk, ha végleg lerobban a mostani. A közös térben különböző méretű közösségekben élünk, egyszerre több csoporthoz is tartozunk, sőt, nem csak valós, de virtuális térben is közösségi életet élhetünk, a szellemi kapcsolatokra van lehetőség. Az egyensúlyt a sokféle közös térben a közösség által lehet megteremteni.

Az ember egyik legfontosabb jellemzője, hogy rendszereket hoz létre, rendszerszervező. Kognitív mintázatot alakít ki a világról, hogy megismerje, nyelvi rendszert alkot, hogy az információkat közvetítse, társas rendszereket épít, hogy együttműködjön. Képes kialakítani falut, iskolát, klubot, céget, szektát, államot, bármilyen kulturális organizációt.

Csányi Vilmost idézve „Az emberi kulturális konstrukciók mindig tanultak, és tudatos konstrukciós folyamatok révén jönnek létre. A csoporttársadalmak csak akkor tudtak fennmaradni, ha tárgyi, szociális és elme-konstrukcióik egy összehangolt, életképes funkcionális hálózatot hoztak létre.” A kulcs-szavak itt a tanulás és az összehangolás.

Az építész profi konstruktőr, munkájával egyszerre alkot fizikai és szellemi teret. Minthogy az épített terek, akár fizikai akár szellemi szerkezetük által, támogathatják és akadályozhatják a közösségek fejlődését, a kulturális konstrukciók megtanulását és az összehangolást, az építészet dupla lehetőséggel és felelősséggel találkozik. Ezért meg is kell ossza ezt a közösséggel. Ennek legalább két útja van. Az egyik, hogy az épített térnek egy harmonikus alapszerkezetet ad, és a közösség lakja be a céljai, kulturális konstrukciója alapján. Ebben az esetben az építészet a szerénységre törekszik. A másik út, hogy a közösséggel együttműködve, lényegében a közösség részévé válva együtt tanul, a folyamat részévé válik, hogy a létrejövő fizikai

környezet összhangban legyen a szellemi környezettel. Ebben az esetben az alázat és az empátia segíti.

A 21. században a mobilitásban van a stabilitás

Mozgásra születünk, a mozgás éltet minket. A szabad kalandozás, a tevékeny, próba-szerencse tanulás millió éve a vérünkben van, sőt leginkább az idegszálainkban. Az írásbeliséghez kötődő módszeres tanulás és munkavégzés viszont új keletű, csupán néhány ezer éves fejlesztés az emberiség, és az emberi idegrendszer számára. Ahogyan a gazdálkodás helyhez kötötte a nomádokat, a könyv helyhez kötötte a tanulókat és a tanulást, a gépek a munkavégzést.

Az ember mindent megtesz a mobilitásért (automobil, mobil eszközök), közlekedik, tágitja a kommunikációs terét, minden erejével át akarja hidalni a távolságot. Miközben sikerült a mobilitást rendkívül szélessé tenni, az ember fizikailag immobillá lett, és ez súlyos következményekkel jár, mert elveszíti testi-lelki stabilitását. A civilizációs betegségek mindegyikében szerepet játszik a mozgáshiány. Még a szemizminkat is alig használjuk, a könyvre, majd most már egy kis fénylő tárgyra meredve. Nem csoda, hogy egyre több a látásprobléma is. A neurológiai eredetű teljesítményzavarok, a tanulási, figyelem, és/vagy hiperaktivitás zavar kialakulásában is nagy szerepe van a mozgáshiánynak.

A mobilitás nem csak az idegrendszer fejlődésének, hanem a tudás megszerzésének és a hatékony problémamegoldásnak is alapja. A munka világában is a mobilitás, a gyors reagálású mozgékony kis egységek (start-up) váltak be a teljesítmények elérésében.

A mobilitás újraélesztésével a stabilitás elérhető:

- Stabil idegrendszer – egyensúly és ritmus a mozgással – sportok, tánc, hangszeres zene, hintázás, ugrálás
- Stabil identitás – szerepekben mozgással, változó csoportokban, színjátszással
- Stabil tanulás – az eszközök és információk megosztásával
- Stabil határok – a tevékenység határainak kiterjesztésével, kimozdulással a falak, a könyv és a valóság keretei közül – utazás, virtuális valóság
- Stabil kapcsolatok – többféle kommunikációs csatorna használatával – auditív, vizuális, verbális anyagok, idegen nyelvek, kommunikáció a gépekkel.
- Stabil tudás – „buherálással”, tevékenységben keresztül tanulással, munkával, fejlesztéssel.

Míndez a tanulási környezet alakításával támogatható. A mozgatható falak, bútorok, kivetítők, a zárt térben való mozgást segítik. A digitális eszközök az információs és képzeleti térbe való szellemi kimozdulást biztosítják.

Az ember fiziológiai igénye a mobilitás, a megfelelő testi és szellemi állapotához szükséges a mozgásban létezés. A fizikai mobilitás visszanyerése érdekében a mozgást biztosító sport és rekreációs eszközöknek a mindennapokban való használatának lehetősége járul. A 21. századi terekben a távolság legyőzését a gépek (nem csak az autó és motor, de például az elektromos roller, segway is) segítik, a testi-szellemi frissességet a sokrétű mozgásélményt nyújtó eszközök, például hinta, trambulín, labdák, mászó falak, kötélzet biztosítja

tanulás és munka közben is.

Kivel legyen szolidáris az építészet?

A fákkal? A Földdel? A elnyomottakkal, gyengékkel? A gyerekekkel? A szellemi értékekkel? A megrendelővel? Válságos időszakokban bőven van jelöltünk.

A szolidáris szó alapja a „szolid”, vagyis a szilárd, a biztos. A szolidaritás biztonságot jelent, amit az összetartás adhat meg az olyan társas lényeknek, mint mi vagyunk (Homo socialis). „Szolid”, vagyis megbízható, tisztességes, rendezett. A bizalom fogalma emelkedik ki mindezek alapján, a bizalom a feltétlen elfogadás, amely nem mérícskél. Tehát a címben felvetett kérdés nem releváns. A szolidáris építészet nem valakivel szolidáris. A szolidaritása univerzális, a megbízhatóság, tisztesség, rendezettség hármására épül.

A mai tudományok felől nézve az ember haszonelvű (Homo economicus), cselekvését normák, értékek, szokások, törvények határozzák meg (Homo sociologicus), miközben a hatalomvágya (Homo politicus) és a sokféle szinten tudattalan motívumok irányítják (Homo psychologicus). Ilyen emberképek mellett, nem sok reménye van a Homo sapiensnek egy globális, a kölcsönösségen és egymás megsegítésén alapuló összefogásra, hogy biztonságban legyen. Még a lokális szolidaritás is kétséges, ha elfogadjuk ezeket az emberképeket, és pedig el kell fogadnunk, hiszen nem csupán a tudomány bizonyítja, hogy igen, az ember így van összegyúrva, hanem az is, hogy az ember természete, fejlődése, tevékenysége olyan nagy ökológiai és társadalmi veszélyt jelent, hogy eljutottunk a már alig kezelhető válságokig. Itt az ideje, hogy a szolidáris, megbízható ember (Homo solidus) képét elképzeljük.

Amit ugyanis el tudunk képzelni, azt meg tudjuk valósítani. A művészet, az emberiség képzelete, az építészet pedig már a képzelet és megvalósítás együttese. A szolidáris építészet ezért hatalmas lehetőség az emberiség számára, már azzal is ha ráérez a problémákra, de még inkább, ha a megbízhatóság, tisztesség, rendezettség szemléletében válaszokat is ad. Egy ilyen viszonyulási alappal az extenzív építkezéseket a megbízható, megtartó építkezés váltja fel. A meglévő értékek óvása és a pusztulók megmentése, az ökológiai szemlélet, az energiatudatosság nem csupán az elszegényedő rétegek problémáinak kezelése terén jelent előrelépést. Az „eldobhatóság” felszámolása a feladat. Ne legyen eldobható a kanál, a szék, az épület és az ember sem, mert különböző arányban, de anyagi és szellemi értékekkel bír. Eldobva viszont ártalmassá válik.

Az ember a környezettel interakcióban fejlődik, tevékenykedik. A külső keret, szellemi közeg határozza meg belső kereteit, szellemi közegét. A haszonelvűség, a normák, a törvények, a hatalom vagy az emberi tudattalan motívumok megfelelő keretben értéket jelentenek. A megfelelő keret a megosztás, amely nyitottság és elfogadás által kontrollált. Az építészet az eldobhatóság felszámolásához járulhat hozzá a színterek szellemének alakításával, különösen a közterületek esetében, amelyek kiemelt szerepet játszanak, mert társadalmi, közösségi élet terepei.

IV. Tatai Mária szövegei

Építészet és oktatás – „Legyen az építészet mindenkié”

Itt az ideje – Az ipari és technológiai forradalmak nyomán az emberi életmód gyökeresen megváltozott. Mintegy 100-150 éve kezdődött az építési és környezetalakítási tevékenység jelentős átalakulása. A házakat, tárgyakat, tájakat szakmai tervek alapján kivitelezik, az ezeket használó emberek többnyire csak a folyamatok szemlélőivé, gyakran elszenvetőivé válnak. Ahogy a gyerekeknek meg kell ma tanulniuk írni és olvasni, az elektronikus eszközöket pedig készség szinten kezelni, 50-60 éve felmerült már az is, hogy az építészethez is konyítani kellene mindenkinek egy bizonyos szinten.

Fontos – Környezetünk minőségét az anyagi és szellemi ráfordítás mértéke, illetve az építés szereplőinek érdekei határozzák meg. Ez a minőség hatással van ránk, tőle is függ közérzetünk, sikeres munkálkodásunk, emberhez méltó életünk. Ezért fontos, hogy ne maradjon senki analfabéta ezen a téren, a szakemberek és a környezet többi használója csak akkor tud érdemben együttműködni, ha megértik egymás nyelvét.

Hasznos – Az építészet titkairól pedig nemcsak többet tudni érdemes, hanem a képességfejlesztés, a kreativitás kibontása szempontjából is hasznos foglalkozni vele. Ezt pedig elsősorban a gyakorlati „építő játékok” segítik elő, nem kis mértékben!

Európai és hazai helyzetkép – Magyarországon a 70-es években tartottak először gyerekfoglalkozásokat építészek. A 80-as évektől néhány iskolában oktatáskísérlet folyt a téma módszereinek kipróbálására. Egy iskolában sikerült nyolc éven át végigvinni egy „pilot-projektet”. A tantárgy neve *környezetkultúra* volt, a tananyag a vizuális és technikai ismeretek elsajátítása mellett lehetővé tette az építészettel való találkozást is az életkornak megfelelő szinten. Az *Iparművészeti Egyetem Tanárképző Intézetében* a 80-as években megjelent a környezetkultúra tantárgy, és eredményei máig benne vannak a vizuális nevelésben. Közben az *ELTE Általános Technika Tanszékén* a technikaszakos hallgatók is találkoztak építészeti ismeretekkel, illetve az *ELTE Pedagógia Tanszékén* is folyt kutatás a témában. Ekkoriban az európai élvonalba tartoztunk a téma bevezetésével, a rendszerváltást követően azonban a kezdeményezések kikerültek a fősodorból. A téma néhány európai országban kb. ugyancsak a 70-es évektől jelen van, főleg tanórán kívüli programokban, múzeumi foglalkozások keretében. Élenjáró országok: Finnország, Anglia, Franciaország, Hollandia, Németország.

2011-ben egy Múcsarnokban tartott konferencián az előadók bemutattak néhány projektet, amelyekben építészek foglalkoztak fiatalokkal. 2012-től a Magyar Építész Kamara is támogatja a témát, konferenciát szervezett, kézikönyveket jelentet meg és rendszeresen tudósít az aktuális projektekről. Mára egyre több kiváló kezdeményezés működik országszerte, főleg iskolán kívüli foglalkozások keretében. Előbb-utóbb azonban meg kell találni a módját, hogy az iskolai oktatásba is beépüljenek az eddigi eredmények.

Közösség-építés

Az együtt végzett munka jó esetben közösséget teremt. Ismereteink szerint az építés szinte mindig közösségben történt: kisebb lakóházak esetében gondoljuk a kalákára, a nagyobb középületeket (pl. templomok, paloták) pedig valaha céhek építették, amelyek szoros szakmai közösséget alkottak. A mai kivitelező vállalkozásokban is természetesen közösen folyik a munka, de ezek ma általában személyi

összetételükben kevésbé állandóak, ilyen értelemben építőközösségekről ma ritkábban beszélhetünk. Mégis, még mindig érezzük a „közösség” és az „építés” fogalmak szoros összetartozását.

Környezetünket átalakítani, az építés anyagait, technikáit közvetlenül megismerni, megtapasztalni, lényegében közösségben lehet és érdemes, bizonyos formákat pedig csakis közösen lehet létrehozni. Az együttműködés olyan alapélményt biztosít, amely az élet – és saját magunk – jobb megismerése szempontjából döntő faktor. Szerencsés esetben nem marad ki életünkéből.

Valójában már az óvodában elkezdődhet a csoport-foglalkozásokkal. Kisiskolás korban is lehetséges közös munkával például ágakból, de akár téglából is hajlékot építeni. Nagyobb korban, vagy felnőtt korban tartós, jól használható építmények hozhatók létre egy közösség hasznára. Az építő projekteknél, építő táborokban bárki részt vehet, természetesen mindig szakmai vezetés mellett. Manapság nemcsak a férfiak, de a lányok és asszonyok számára is nyitva áll a lehetőség részvételre, vezetésre egyaránt.

A közös építés során nemcsak az anyagok tulajdonságait, a szerkezetek viselkedését, a tér alakításának titkait tapasztaljuk meg, hanem magunkat, egymást és a közösség működését is jobban megérthetjük. Az együttépítés több szempontból eredményes lehet, a létrejött művön és a saját magunk épülésén túl életre szóló barátságokat is hozhat magával.

Magyarországon az utóbbi években számos jó példával lehet találkozni, amikor jellemzően néhány hetes nyári tábor keretében építenek együtt elsősorban fiatalok. Már a nyolcvanas években ismertté váltak a „Visegrádi táborok”, ezeket Makovecz Imre kezdeményezte és vezette, és a Visegrádi Erdőgazdaság biztosította a helyszínt. A fiatal építészek és építészhallgatók tervekkel pályáztak, a közösen eldöntött nyertes tervet pedig együttes munkával építették meg. A régi táborozók felújították a hagyományt és évek óta ismét megrendezik a nyári visegrádi építéstábor. Rajtuk kívül azóta építészeti tanszékek, illetve helyi vagy egyéni kezdeményezések nyomán lehet számos hasonló jó példát találni országszerte és határokon átnyúlóan is. Ezek nemcsak a szakmá(k)ban érdekeltek, hanem helyi lakosok, vagy gyerekek részvételével valósulnak meg.

Szolidáris építészet

A szolidáris szó jelentése: az egymás iránti kötelezettséget elismerő, együtt érző, segítő szándékú.

Az építészet jó esetben par excellence szolidáris, hiszen életünk környezetét hivatott jobbá tenni. Az építészek elsősorban embertársaik számára készítik terveiket legjobb tudásuk szerint. Szakmai felkészültségüket együttérző módon, segítő szándékkal kell kamatoztatniuk, hogy a majdani felhasználók javára szolgáljanak az elkészült művek.

Tágabb, aktuális értelemben a szolidáris építészet

- gondosan bánik a természeti környezettel (energiatudatos, gazdaságos, szennyezés-tudatos)
- figyelembe veszi az épített környezetet
- a saját eszközeivel tudatosan segít a szegénység felszámolásában.

Hazánkban a fenntartható építészet elmélete (felsőoktatás, kutatás) és gyakorlata (megépült jó példák) több évtizede jelen van. Folytak a vidéki és városi szegénység csökkentésére szánt építészeti kutatások, ajánlott tervek készülnek, projektek valósulnak meg – igaz, egyelőre inkább csak random jelleggel. Nagyobb szolidáris beruházásnak tekinthető a témában például a vörösiszap-katasztrófa utáni újjáépítés. Az úttörő

példák közül kiemelném a Herczeg Ágnes tájépítész vezette, 1995 óta rendszeresen megtartott felvidéki, székelyföldi és hazai „fürdőkalákákat”, amelyek során fiatalok és helyben lakók egy-egy tábor keretében területet rendeznek, feredőket építenek – s ezzel nemcsak a helyben élők hasznára vannak, de közösségi építésből is példát adnak. A szolidáris építészet egyébként gyakran egyszersmind közösség(i)-építés is. A kezdeményező szakemberek néha már a tervezésbe és/vagy a megvalósításba is bevonják a helyi lakosokat. Jó példa még a 40 évvel ezelőtt Amerikából elindult és a világ 70 országában, köztük Magyarországon is tevékenykedő Habitat for Humanity mozgalom, amely a lakhatási szegénység csökkentéséért dolgozik önkéntes segítőkkel: hacsak lehet, a leendő tulajdonosokkal együtt építik meg otthonaikat.

Egy másik jó példa, egy 2012 novembere és 2013 májusa között megvalósult projekt: „Nógrádi ökológika” címmel, Holczer Veronika építész és Tóth Laura antropológus vezetésével. A hátrányos helyzetű Nógrád megyei Szécsényi kistérségben rendezték a terepet és építettek a helyi közösség, helyi mesterek és fiatalok részvételével. Az ott lakók a helyben található anyagok felhasználásával rendezték és „bútorozták be” környezetüket, közben nemcsak az építést és a környezetalakítás művészetét tanulták, gyakorolták, hanem bátorítást is kaptak, hogy lehet igényük és képességük is környezetük formálására. Hazánk szegényebb térségeiben éppen a szolidáris (és egyben közösségi) építés-építészet járulhat(na) hozzá e térségek felemelkedéséhez.